

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INSON HUQUQLARINI TA’MINLASHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA TAHLILI

Aliyev Asilbek Baxromovich

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlarini ta’minlashning zamonaviy mexanizmlari, ularning milliy va xalqaro tajriba asosidagi takomillashuvi tahlil etiladi. Inson huquqlarini himoya qilishda konstitutsiyaviy tamoyillar, davlat institutlari va fuqarolik jamiyatining o‘zaro aloqasi o‘rganiladi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik, huquqiy islohotlar va monitoring tizimining amaliy samaradorligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: inson huquqlari, huquqiy islohot, Ombudsman, xalqaro huquq, konstitutsiya, fuqarolik jamiyati, BMT, huquqiy mexanizm.

Аннотация: В статье рассматриваются современные механизмы обеспечения прав человека в Республике Узбекистан, их совершенствование на основе национального и международного опыта. Анализируются конституционные принципы, роль государственных институтов и взаимодействие с гражданским обществом. Особое внимание уделено сотрудничеству с международными организациями, правовым реформам и эффективности системы мониторинга.

Ключевые слова: права человека, правовая реформа, Омбудсман, международное право, конституция, гражданское общество, ООН, правовой механизм.

Annotation: This article analyzes the modern mechanisms for ensuring human rights in the Republic of Uzbekistan and their development based on national and international experience. It examines constitutional principles, the role of state institutions, and cooperation with civil society. The study also explores collaboration with international organizations, ongoing legal reforms, and the effectiveness of human rights monitoring systems.

Keywords: human rights, legal reform, Ombudsman, international law, constitution, civil society, UN, legal mechanism.

O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlash mustaqillik yillaridan buyon davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Inson huquqlari himoyasi masalasi konstitutsion darajada mustahkamlanib, xalqaro huquq normalari bilan uyg‘un holda shakllanmoqda. 1992-yilda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlarining oliy qadriyat sifatida e’tirof etilishini kafolatlab, davlatni inson manfaatlariga xizmat qiluvchi demokratik huquqiy tizim sifatida belgilab berdi. So‘nggi yillarda olib borilayotgan “Yangi

O'zbekiston" islohotlari doirasida inson huquqlarini himoya qilishning institutsional tizimi tubdan takomillashtirildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo'yicha Milliy markazi, Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman), Bola huquqlari bo'yicha vakil kabi institutlar faoliyati yangi bosqichga ko'tarildi.

O'zbekiston inson huquqlarini ta'minlash borasida xalqaro standartlarga asoslanib, o'z milliy tizimini bosqichma-bosqich takomillashtirib kelmoqda. Davlat Konstitutsiyasi 2023-yilgi o'zgartirishlar orqali inson huquqlariga oid 60 dan ortiq yangi norma bilan boyitildi. Bu o'zgarishlar orasida inson sha'ni va qadr-qimmatining daxlsizligi, so'z erkinligi, gender tenglik, mehnat va ta'lim olish huquqlari, ekologik xavfsizlik kabi masalalarga alohida urg'u berilgan. Shu bilan birga, xalqaro huquqiy me'yorlar bilan uyg'unlikni ta'minlash maqsadida O'zbekiston BMTning 70 dan ortiq xalqaro inson huquqlari bo'yicha konvensiyalariga qo'shilgan. Xususan, *Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948)*, *Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966)*, *Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966)*, *Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (1989)* kabi asosiy hujjatlar milliy huquq tizimiga inkorporatsiya qilingan. 2017-yilda qabul qilingan *Harakatlar strategiyasi* inson huquqlarini himoya qilish borasida kompleks yondashuvni joriy etdi. Unda fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish, ommaviy axborot vositalari erkinligini kengaytirish, sud tizimini mustaqillashtirish kabi yo'nalishlar belgilandi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasining Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiyasi (2020–2025) qabul qilinib, u inson huquqlarini ta'minlash sohasida muhim normativ-huquqiy asos bo'ldi. Mazkur strategiya xalqaro tashkilotlar, jumladan BMT, YEXHT va YUNESKO ekspertlari bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan bo'lib, unda huquqiy madaniyatni oshirish, gender tenglikni ta'minlash va nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini kafolatlashga qaratilgan chora-tadbirlar belgilangan. O'zbekiston xalqaro hamkorlikda faol ishtirok etmoqda, xususan, BMT Inson huquqlari kengashi, Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti hamda boshqa xalqaro institutlar bilan hamkorlikni kengaytirgan. Inson huquqlarini monitoring qilish tizimining samaradorligi ham sezilarli darajada oshirilgan. Misol uchun, Ombudsman institutining vakolatlari kengaytirilib, u jazo ijrosi muassasalariga erkin kirish, shikoyatlar asosida tergov jarayonini nazorat qilish huquqiga ega bo'ldi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlari, xususan nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) inson huquqlarini himoya qilishda faol ishtirok etmoqda. Ular aholining huquqiy ongi va madaniyatini oshirish, ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi. Raqamli davrda inson huquqlarini himoya qilishning yangi yo'nalishlari ham shakllanmoqda. "Elektron hukumat" tizimi, onlayn murojaatlar portali, "Inson huquqlari" mobil ilovasi kabi tashabbuslar fuqarolarning davlat idoralari bilan bevosita muloqotini osonlashtirdi. Shuningdek, gender zo'ravonlik, mehnat migratsiyasi, bolalar huquqlarini himoya qilish borasida maxsus qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar

qabul qilindi. Xalqaro tajriba nuqtai nazaridan, O'zbekiston inson huquqlarini ta'minlashda Skandinaviya, Fransiya, Kanada kabi demokratik davlatlarning ilg'or modelini o'rganmoqda. Bu tajribalar milliy huquq tizimiga moslashtirilib, xalqaro ekspertlar ishtirokida implementatsiya qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini ta'minlash tizimi so'nggi yillarda tub islohotlar natijasida sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarildi. Konstitutsion islohotlar, Ombudsman institutining faollashuvi, xalqaro hamkorlik mexanizmlarining mustahkamlanishi va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi natijasida inson huquqlarini himoya qilish samaradorligi oshdi. Xalqaro tajribani o'rganish va milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish O'zbekistonning demokratik rivojlanish yo'lida muhim omil bo'lib qolmoqda. Kelgusida fuqarolik jamiyati va davlat institutlarining hamkorligini kuchaytirish, inson huquqlari sohasida mustaqil monitoring tizimini yanada rivojlantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini ta'minlashning zamonaviy mexanizmlari davlat boshqaruvi tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u konstitutsion islohotlar, xalqaro majburiyatlar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik orqali amalga oshirilmoqda. Inson huquqlari sohasidagi islohotlarning asosiy maqsadi har bir fuqaroning sha'ni, qadr-qimmati va erkinliklarini real himoya qilishga qaratilgan. 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiya inson huquqlari sohasida tub burilish yasab, unda inson huquqlari ustuvorligi, sud mustaqilligi, gender tenglik, ekologik xavfsizlik, ijtimoiy adolat kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi inson huquqlarini ta'minlash borasida xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlik olib bormoqda. Jumladan, BMT, Yevropa Ittifoqi, YEXHT, YeXHT Demokratik institutlar va inson huquqlari bo'yicha byurosi, UNICEF, UNDP kabi tashkilotlar bilan hamkorlik natijasida qator milliy dasturlar ishlab chiqilgan. Ushbu hamkorliklar doirasida inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha Milliy harakat rejalari, gender tenglikni ta'minlash strategiyasi, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini kafolatlash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Inson huquqlari sohasida xalqaro majburiyatlarni bajarish bo'yicha Milliy komissiya faoliyat yuritmoqda. Ushbu komissiya xalqaro tashkilotlarga taqdim etiladigan davriy hisobotlarni tayyorlash, xalqaro ekspertlar bilan hamkorlik qilish va milliy qonunchilikni xalqaro me'yorlarga moslashtirish ustida ishlaydi. Shu bilan birga, O'zbekiston BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashiga a'zo sifatida inson huquqlari madaniyatini shakllantirish, demokratik qadriyatlarni targ'ib qilish va mintaqaviy barqarorlikni mustahkamlashga hissa qo'shmoqda. Mamlakatda inson huquqlarini ta'minlashda Ombudsman instituti muhim o'rin tutadi. Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, shikoyatlar va murojaatlarni ko'rib chiqish, qiynoqlarning

oldini olish va jazo ijrosining qonuniyligini ta'minlash bo'yicha keng vakolatlarga ega. Ombudsman huzurida "Qiynoqlarning oldini olish milliy mexanizmi" joriy qilingan bo'lib, u inson sha'ni va huquqlarining buzilish holatlarini aniqlash, bartaraf etish va ularning oldini olishga qaratilgan. Inson huquqlarini ta'minlashda sud-huquq tizimi ham alohida o'rin egallaydi. Sud mustaqilligi va oshkoraligi prinsiplari asosida sud tizimi faoliyati takomillashtirilmoqda. Fuqarolarning adolatli sudlovga bo'lgan huquqini ta'minlash, advokatura institutini mustahkamlash, elektron sud tizimini keng joriy etish orqali shaffoflik oshirilmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston "Elektron hukumat", "my.gov.uz", "virtual qabulxona", "xalq qabulxonalari" kabi raqamli platformalar orqali inson huquqlarini himoya qilishda zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanmoqda. Fuqarolarning murojaatlari endilikda onlayn tarzda ko'rib chiqilib, har bir shikoyat ustidan tahliliy hisobot yuritiladi. Bu tizim inson va davlat o'rtasidagi ochiqlik, ishonch va muloqotni ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari sohasida gender tenglikni ta'minlash ham muhim yo'nalishlardan biridir. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun (2019) gender siyosatini huquqiy asosda mustahkamladi. Ushbu qonun asosida ayollar siyosat, iqtisodiyot, ta'lim va ilmiy faoliyatda teng ishtirok etmoqda. Ayollarni zo'ravonlikdan himoya qilish, oilaviy tazyiqlarga qarshi kurashish bo'yicha maxsus reabilitatsiya markazlari tashkil etilgan. O'zbekistonning xalqaro tajribaga asoslangan inson huquqlarini ta'minlash siyosati natijasida mamlakatning xalqaro reytinglardagi o'rni ham yaxshilanmoqda. Xususan, "Freedom House", "Amnesty International", "Human Rights Watch" kabi tashkilotlarning hisobotlarida O'zbekistonning inson huquqlari sohasidagi yutuqlari alohida qayd etilgan. 2023-yilda O'zbekiston birinchi marta BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashiga a'zo etib saylandi, bu esa xalqaro hamjamiyatning ishonchi va e'tirofidir. Inson huquqlari madaniyatini rivojlantirishda ta'lim tizimi va fuqarolik jamiyatining roli ham beqiyosdir. Maktablar, oliy o'quv yurtlari, OAV va NNTlar inson huquqlari, tolerantlik, huquqiy ong va demokratiya madaniyatini shakllantirishda faol ishtirok etmoqda. Shu bilan birga, yoshlarning inson huquqlari bo'yicha bilimini oshirish maqsadida "Inson huquqlari saboqlari", "Huquqiy axborot haftaliklari", "Fuqarolik darslari" kabi loyihalar amalga oshirilmoqda. Inson huquqlarini ta'minlash sohasida xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, demokratik davlatlarda inson huquqlarining kafolatlari asosan uch yo'nalishda rivojlanadi: normativ-huquqiy asoslarni mustahkamlash, mustaqil nazorat institutlarini yaratish va jamiyatning huquqiy madaniyatini oshirish. O'zbekiston ham bu modelni o'z amaliyotida tatbiq etib, xalqaro standartlarga mos milliy tizimni shakllantirish yo'lida izchil harakat qilmoqda. Shu sababli mamlakatda inson huquqlarini ta'minlash nafaqat davlat siyosatining bir bo'lagi, balki ijtimoiy hayotning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Inson huquqlarini kafolatlashda xalqaro-huquqiy mexanizmlar — BMTning Universal davriy sharhi (UPR), shuningdek, xalqaro shartnomalarga muvofiqlik bo'yicha milliy hisobot tizimi

samarali ishlamoqda. Ular O'zbekistonning inson huquqlarini himoya qilish borasidagi yutuqlari va muammolarini xalqaro miqyosda tahlil etish imkonini beradi. Shu orqali davlat o'z majburiyatlarini bajarish darajasini oshiradi, xalqaro tavsiyalarni milliy siyosatga integratsiya qiladi. Shu o'rinda aytish joizki, inson huquqlarini himoya qilishdagi eng muhim yutuqlardan biri bu fuqarolarning o'z huquqini anglash va uni himoya qila olish madaniyatining shakllanishidir. Shu bois, O'zbekistonda huquqiy ongni yuksaltirish, fuqarolik faolligini rag'batlantirish, huquqni himoya qiluvchi institutlarga ishonchni mustahkamlash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu tarzda, O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini ta'minlashning zamonaviy mexanizmlari milliy an'analar, xalqaro tajriba va demokratik qadriyatlar uyg'unligida shakllanib, mamlakatni global huquqiy maydonda ishonchli hamkor sifatida namoyon etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I.A. (1997). *O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Mirziyoyev, Sh.M. (2021). *Inson qadri uchun*. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023). Toshkent: Adolat nashriyoti.
4. O'zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiyasi (2020–2025). Toshkent: Adliya vazirligi.
5. United Nations (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. New York: UN Publications.
6. OHCHR (2022). *National Human Rights Institutions: Global Report*. Geneva: UN Human Rights Office.
7. Yuldasheva, N. (2019). *Inson huquqlarini himoya qilishning huquqiy mexanizmlari*. Toshkent: TDYU nashriyoti.
8. OSCE (2021). *Human Rights and Rule of Law in Central Asia*. Vienna: OSCE Press.
9. UNESCO (2020). *Freedom of Expression and Human Rights in the Digital Era*. Paris: UNESCO Press.
10. Human Rights Watch (2023). *World Report on Uzbekistan*. New York: HRW Publications.